

34. ELS POBLES VEÏNS

Enllaços

Podem visualitzar el municipi de Binissalem com si formés un bloc de territori tancat o, amb porositat, de tal manera que connecta amb zones externes. Suposam, parlant de la primera ocupació humana, que inicialment hi hauria habitatges o petits grups d'habitatges aïllats, i molts senders, alguns dels quals es varen consolidar en vies permanents. Per diverses raons la gent s'havia de moure cap a fora del seu assentament, cercant recursos que els faltaven, des del més bàsic com l'aigua, fins a l'intangible, per exemple la companyia d'altres persones

Mentre es movien pels camins primitius, alguns transeünts quedaren i s'enganxaren en els llocs que els semblaren més atractius o amb millor potencial. Així es començà a donar forma als blocs territorials, quan la gent delimità l'espai que podien llaurar o dominar, amb escriptures o amb tanques, per fer-s'ho seu.

Canarrossa

Fou una unitat que existia abans de la conquesta, concretament era un districte àrab. Dins el districte es consolidaven blocs menors dels quals ens interessa el que formaven Alaró, Binissalem i Sencelles, noms de municipis actuals, que al segle XIII englobaven dotzenes de delimitacions

Dos tipus de transport, dels més senzills i universals; al llom de l'home o de l'ase.
[Fig. 248]

més petites, alqueries i rafals a més d'altres espais sense definir. El primer mecanisme dels invasors cristians per definir aquest bloc fou la fundació de tres parròquies que feien manejable i dirigible per l'església una àrea que just havia començat a omplir-se de colonitzadors. Avui aquest espai inclou les viles de Sencelles, Costitx, Consell i Alaró, a més de Binissalem i Lloseta, però al segle XIII hi havia tan sols parròquies, que esdevindrien diferents municipis. Es parlava d'aquestes parròquies com a idèntiques encara que per la seva geogràfica natural eren força diferents.

Diu Onofre Rullan (2002, p. 170) “[...] els cristians no es limiten a apropiarse i repartir-se els béns immobles, esclaus i moneda [...] com es reflecteix al Llibre del Repartiment; a més implanten l'ordre feudal i amb notables dificultats de principi, reorganitzen el territori.”

En el procés de reorganitzar feien alguns grans disbarats com passà entre 1236 i 1238: “[...] Ferrer de Sant Martí, paborde de Tarragona, fundà una parròquia per tot el districte de Canarossa [que inclogué l'àrea des d'Inca a Marratxí] amb centre a Costitx. El cavaller Arnau de Santacília aixecà la primitiva església fora el seu alberg. La seva situació era tot el contrari del centre geogràfic, per la qual cosa el primer bisbe de Mallorca, D. Ramon de Torrella determinà traslladar la parròquia [...]”.

“El 15 de març de 1239 [...] la capella de Santa Maria de Costitx, que quondam fuit parochialis, [que abans era l'església parroquial] havent-se traslladat la parròquia a Sent Pere de Sencelles, ordenà que un clergue de la parròquia de Sencelles estigués obligat a celebrar missa dues vegades la setmana a Costitx, durant la vida

El comerç del vi. Un gran nombre de barrils són transportables amb facilitat en barcasses. [Fig. 250]

habitualment llavors. És possible que la ruta principal de Ciutat a Sineu, ja un nucli establert, passàs per Sencelles i Costitx, fent que aquells nuclis semblessin tenir una importància que no era real. Una altra estimació equivocada fou pensar que a Rubines es crearia una vila, no fent cas de l'insignificant cruïlla de camins a l'alqueria de Binissalem.

Al llarg del temps feren altres ajustos dins del bloc, com per exemple a l'alqueria de Tofla entre Alaró i Binissalem o la gran perplexitat de La Torre, un lloc amb potencial estratègic, situada entre Binissalem i Alaró.

Ascella, etc

Hem tingut molts dubtes sobre les referències a diverses alqueries i rafals amb noms similars ubicades a Sencelles o a Binissalem. A la fiensem que les referències a 'Axoella' parlen de Sencelles, mentre que Assella estava a la part nord de Binissalem. Les referències a 'Ascella'

El transport tradicional; descarregant paquets d'un ase al carro que es prepara per proveir les forces armades. [Fig. 251]

probablement tracten de Binissalem i les de 'Azuela' són impossibles de determinar (Vegeu l'Annex "Alqueries i rafals").

Aquesta referència podria ser la més interessant de totes. Jaume Capó tracta “[...] un document de 1272 on s'esmenta un cementiri in termino de Canarossa in parochia de Rubines” (Capó, p. 58). En tant que té la mateixa font documental, ha de ser part del mateix document que aquesta escriptura de 1272: “19 abril.- Pere Bonet i muller Guillemà fan donació entre vius a sa filla Arsenda amb motiu de les seves noces amb Bernat Riera, la part que tenen al nafal Assella, terme de Canarossa, parròquia de Rubines.” (RRV1)

Aquesta és la primera notícia geogràfica que tenim d'un cementiri, que ha de ser el 'cementiri vell', que pertanyia a l'església primitiva de Santa Maria de Rubines.*

Sencelles i Binissalem

Sencelles està ubicada en el Pla, on hi havia “l'alqueria major de Canarossa, porció del comte de Beam”, (Sencelles. p. 27) seu i reserva senyorial

del vescomte Gastó. Sencelles inclogué Costitx, on les monjes de Jonqueres varen adquirir importants propietats com Binifat, Castell d'Amos/Amors/de Mos i l'alqueria de Beniamora. (Sencelles: pags. 26,27,28,29) i on la cavalleria de Ramon de Vall.llebrera tenia l'alqueria de Benifauel de 4 jovades. Sencelles inclogué també l'alqueria de Biniali amb 5 jovades, que pertanyia a la cavalleria d'Arnau Togados.

Molts porcioners i propietaris de Binissalem adquirien terres a Sencelles i viceversa. Hi havia tants de Gelaberts a Sencelles com a Binissalem, a més de Ferraguts, Estalletes, Umberts, Puigs, Ferrers i ineluctablement, un Pere Llorenç, entre d'altres.

Sencelles i Binissalem compartiren la responsabilitat per defensar Andratx i es queixaven del fet: “27-1-1378: El governador escriu al batle d'Andratx dient que les Universitats de Rubines i Sencelles han exposat que, en temps de necessitat d'escoltes són posats dos homes a càrrec de cada una de dites universitats i se senten més carregades i agreujades que les altres viles que tenen escoltes a altres indrets de l'illa” (Sencelles, p. 115).

Les queixes són degudes a la gran distància que havien de recórrer, però

(*) No podem compartir el context en què Jaume Capó ubicà aquest cementiri, a ser el lloc de la (per nosaltres, mítica) “mesquita de Rubines, de temps anterior” (Capó, p. 58). En sembla obvi que al 1272 hi existia el cementiri cristià de la parròquia, on reposava, per exemple, Berenguera de Sant Julià des de l'any 1256. Ella deixà escrit el seu desig: “Vol esser enterrada al cementiri de l'església de Santa Maria de Rubines” (RRV1).

Als llocs amb riu o llac, la via de transport més practicable era per l'aigua. Aquí hi ha el transport de pedres per un riu, després per terra en una carreta fins el destí final. [Fig. 249]

de dit Arnau i de la seva esposa i després una vegada a la setmana [...]” (Sencelles, p. 139).

El paborde de Tarragona, no obstant això, tenia un motiu (encara que després resultà estar equivocada) per escollir aquell lloc. Aleshores tothom treballava amb els documents de l'administració àrab que constituïen el fons del repartiment; no hi havia mapes ni plànols nous de l'interior de Mallorca. En aquests documents, Costig fou designada una 'alqueria principal'. (Atlas de les Illes Balears, 1979, p. 46, 47).

Una altra cosa és que desconeixem avui les vies per les quals la gent es desplaçava

La sobrecàrrega d'aquest carro de blat està accentuada per la disposició de la imatge a la pàgina. Del *Luttrell Psalter*, on els comentaris es troben incrustats en el disseny. [Fig. 252]

la raó era senzilla. No existia cap altre nucli de població més a prop de l'extrem sud-oest de Mallorca, districte del bisbe de Barcelona, que tingués una capacitat per subministrar homes d'armes. En tota aquella àrea no hi havia cap municipi amb una població significativa mentre Ciutat i Sóller s'havien de preocupar per la seva pròpia defensa.

Els delinqüents també es podien moure entre un municipi i un altre. A la mort del saig Nicolau Figuera (hi havia Figueres a Sencelles, com a Biniagol i a Binissalem), que fou trobat "dins un camp de blat" a l'any 1403, sembla que hi havia dos sospitosos. El mes d'abril de 1403, el "carceller de la presó de ciutat" anava a "les alqueries de Costitx i Castell d'Amors per prendre Joan Castellà, delat que havia mort el saig de Binissalem" (Sencelles, p. 122), i el 8 de maig de 1403 "la Procuració reial paga una lliura i 8 diners al notari escrivà de les enquestes per l'anada a Robines per inquirir contra Jaume Sastre convers, delat que havia mort en Nicolau Figuera saig [...]" (RRV2, p. 36). No sabem si hi hagué una condemna, però "camp de blat" ens recorda Sencelles o Biniagual.

Entre Sencelles amb el blat, Binissalem amb el vi, i Alaró amb l'oli, les tres viles tenien una notable producció dels tres productes estrella de Mallorca. Als anys de Gastó de Bearn, els delmes solien ser adjudicats tots junts, una disposició que continuà uns anys més sota el domini reial. Fou un bon negoci pels arrendadors dels delmes.

Les relacions entre Sencelles i Binissalem semblen haver estat bastant fluïdes, a les bones i a les males. Com observava Antonio Furió al seu *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, als 1840-44: deixant Biniagual, "[...] nos internamos por entre viñedos y multiplicados campos llenos de arboledas, hasta llegar á SANSELLAS.

Cuasi sin notar alteracion alguna en el esmerado cultivo de las tierras, entramos dentro esta poblacion, y tanto como se hermana el terreno de ésta con el de Binissalem, tanto discrepan una de otra [...]" (p.141-2).

Al segle XIX Furió contrastava el centre urbà de Binissalem amb una menys pròspera Sencelles. Als segles XIII o XIV, encara que Binissalem ja superava Sencelles en població, "la germandat de les terres" era evident.

Alaró

Alaró era una vila diferent que havia tingut un nucli que preexistia als altres dos pobles i havia tingut la fortalesa més estratègica i inexpugnable de Mallorca des dels temps dels romans. A més tenia una notable extensió de molins d'aigua i camps regats per les síquies que corrien de les fonts abundoses damunt la vila. Alaró ja tenia un peu a la muntanya amb cims quasi el doble d'alts de Lloseta, de Binissalem o Sencelles, ni en parlem. A través d'Orient, el poble mirava cap a Bunyola i Sóller, a més de cap als eixos Ciutat – Pollença, o Ciutat – Muro.

Els porcioners i pobladors també es diferenciaven pel seu lloc d'origen; a Alaró hi havia més gent de les províncies del litoral nord de la Mediterrània. Destacaven els Tornamira de Montpeller, en el primer rang de l'administració del segle XIII, cortesans del reis, a més d'altres famílies propietàries com els Puigdorfila i Fenollet que dominaven gran part del municipi. El nom Rosselló, freqüent a Alaró, indica que de les terres de Provença i Rosselló no tan sols arribaren grans senyors. Els drets als molins, però, havien estat repartits com a caramels entre els preferits del monarca i molts d'aquests no tenien res a veure amb Alaró.

Hi havia una separació geogràfica entre les dues viles: la línia de pujols darrere Binissalem, la qual havia causat incertesa en la demarcació des de sa Torre, passant per sa Soccarada i Tofla i pujant el torrent d'Almadrà.

Sa Torre

A sa Torre, en el límit entre Alaró i Binissalem, hi havia un element defensiu. La seva inclusió en la cavalleria de Biniarri*, més tard coneguda com "El Reguer", ho confirmà,

Un transport personal de luxe; potser ràpid, però no sembla gens còmode. [Fig. 253]

perquè el principal interès d'aquestes terres disperses que formen la cavalleria fou la defensa. L'any 1807 un dels límits d'aquesta cavalleria encara era "la posesión llamada la Torre" (Jaime d'Olesa y de Espanya, 1944-46, p. 751).

Al segle XIV els propietaris d'aquesta zona entraren en conflicte pel repartiment de drets de l'aigua de la Torre. Aquestes disputes foren recurrents durant els segles posteriors.

Tofla

Al 1248 hi havia un establiment de terres "situada a l'alqueria Tofla, parròquia de Rubines, alou del bisbe de Mallorca" (RRV2., p7). L'última menció que hem vist de Tofla essent part de la parròquia de Robines fou al segle XV. Els noms dels primers colonitzadors, Segarra, Albert/Arbert, Negret, apareixen també a Aiamans i Lloseta i, fins i tot, a Sencelles i Inca. Possiblement Tofla era de l'administració civil d'Alaró abans de ser incorporada a la seva parròquia. En un judici celebrat a Binissalem en novembre

(*) Nom de l'alqueria de 15 jovades donat al *milis* Pere Vilaragut per la vescomtessa de Bearn, i més tard venuda al cortesà Berenguer de Tornamira.

de 1380 que tractava “los esplets de l’oli de l’any present, dels olivars de Morneta e de Tofla”, hi apareix involucrat, o almenys informat, “Johan Coma escrivà de la cort reial d’Alaró” (Judicis I, clam onzè, p. 69).

Més sofisticat era aquest mecanisme de politges i sogues per transportar mercaderies o persones verticalment o horitzontalment on no hi havia camins. Així esquivaren obstacles com rius o pujaren altures naturals o d’edificis. [Fig. 254]

La porositat a través dels camins

Quan examinem el municipi de Binissalem en destaca la seva capacitat de comunicació vers tots els punts cardinals, una característica immillorable que havia estat determinant en el seu desenvolupament. Hi ha tres vies amb origen a la costa nord de Mallorca que acaben al sud de l’illa i que passaven, i encara passen, pel municipi: el camí des Raiguer al nord-est, la carretera que el talla i el camí de Muro al límit sud-est.

Sembla que pels romans el concepte de via s’apropava a la nostre idea de carretera, la manera més directa de viatjar d’un punt a l’altre; mentre que pels musulmans, com pels pobladors cristians, un camí fou més

bé un element d’inclusió, no tant per ‘viatjar recte’ sinó per tocar el màxim nombre de destins.

Per l’eix oest–est, Binissalem tenia les mateixes entrades des de l’est de Mallorca que Inca, i més sortides vers el nord-oest. Així, a través d’Alaró, es connectava amb Bunyola i Sóller, i pel camí des Raiguer amb Biniamar i Mancor de la Vall o Selva, des d’on pugen els camins al més alt de la serra. Pel mateix camí es podia continuar cap a Campanet i fins a la vila de Pollença.

El camí de Muro surt de Marratxí, esquiva l’obstacle del Puig de Santa Magdalena d’Inca i condueix a Sineu, altra gran cruïlla de camins. Pel camí a Sencelles i després a Algaida i Montuïri es connectava Binissalem amb tot el sector sud-est de l’illa. Els nuclis de Sineu i Montuïri són anteriors a la conquesta i els camins han de ser molts vells.

Hem parlat en un altre apartat del paper de la transhumància en el desenvolupament de

El subministrament d’aigua a casa, una tradició en ciutats abans que existissin bombes i canonades. [Fig. 255]

Binissalem. A la cavalleria de Na Bauçana, que data de 1232, s’ajuntaven abans de l’any 1272 “dues alqueries en el terme de Capacorp, una dita Halianzen i l’altre Garonda” [RRV1], pertanyent aquestes al municipi de Lluçmajor, a l’altre extrem de la ruta de la transhumància.

Sabem ben poc de quins foren els camins més transitats als segles XIII i XIV perquè no hi ha mapes fins a segles més tard, mentre que xarxes posteriors, sobretot les superposades durant la present època de l’automòbil, han romput la lògica anterior dels desplaçaments.

Malgrat la dificultat de recuperar aquella xarxa de camins antics, si un es deté a pensar

en els mitjans de transport necessaris per moure tan important quantitat de productes agrícoles registrats al segle XIV, tot d’una s’entenen l’esfera i la importància dels camins. Llegim de l’exportació de miles de litres d’àrids i líquids mentre hem descobert que l’estat dels camins era tan dolent que sovint tan sols eren transitables per animals en fila. Com havia pogut funcionar una economia amb limitacions tan severes? És possible que Binissalem, gràcies a la seva ubicació, fos un *entrepôt*, un poble de cellers i dipòsits, centre de repartició de mercaderies en el camí des dels llocs de producció al punt d’entrega o venda?

FONTS CITADES

- _ Onofre Rullan Salamanca, *La Construcció Territorial de Mallorca*, Moll, 2002
- _ Ramon Rosselló Vaquer i Onofre Vaquer Benàssar, *Sencelles*
- _ RRV1
- _ RRV2
- _ *Atlas de les Illes Balears*, Diafora S.A, 1979
- _ Antonio Furió, *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, 1840 – 44
- _ Jaime de Olesa y de España, “Caballerias de Mallorca”, *BSAL* 29, 1944-46
- _ Francesc Canals, *Judicis 1*

FIGURES CREANT BINISALEM. CAPÍTOL 34

- [248] dibuix, ninguna font, consulta de 01.01.2016
<http://fe867b.medialib.glogster.com/media/2e/2e88a2fcd2bb36c497b0d04ea55bd1d77fcacc306ce79d1abf7819a971840915/feudalism.gif>
- [249] Musée Vinent Denon, Chalon-sur-Saone, França, consulta de 01.01.2016
<http://historyguru.com.au/Blog/June-2010/Chalon-sur-Saone>
- [250] *Les Ordonnances de Paris* (1500/01) França, <http://images.sciencesource.com/preview/BQ1777.html>
- [251] *The Morgan Bible*, (vers el 1250) França, Ms.M. 638, f. 27v J.Pierpont Morgan Library, New York
- [252] ‘Hay Waggon’, *The Luttrell Psalter*, (1325-40) Anglaterra, ADD 43120, fol. 173, The British Library
- [253] Jean le Tavernier, ‘Kobelwagen’, (vers el 1455) Brussels, Bibliotheque National de Paris, Wikipèdia
- [254] Telefèric, Kris de Decker, article a ‘Resilience.org.’ ninguna font, consulta de 01.01.2016, <http://www.resilience.org/stories/2011-01-26/aerial-ropeways-automatic-cargo-transport-bargain>
- [255] Diego de Velázquez, ‘El Aguador’, Sevilla, (1620-22) Londres, Apsley House, The Wellington Museum

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.